

การฝึกอบรมในงานวิทยุชุมชน : บทเรียนจากการวิจัย*

กาญจนา แก้วเทพ

คำนำ

หลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปีพ.ศ.2540 แล้ว การเคลื่อนไหวที่น่าตื่นตาตื่นใจด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ก็คือการเกิดขึ้นของวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นการเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการที่สื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในอากาศเช่นสื่อวิทยุจะได้มีโอกาสเคลื่อนย้ายจากการที่รัฐเคยเป็นเจ้าของแต่ผู้เดียว มาสู่มือของภาคประชาชน

ตลอดช่วงระยะเวลา 7 ปีที่ผ่านมา (ปัจจุบันปีพ.ศ.2548) มีการทดลองวิทยุชุมชนในหลากหลายรูปแบบทั้งในพื้นที่ทดลองของภาครัฐและศูนย์เรียนรู้ปฏิบัติการของภาคประชาชน ผู้เขียนเข้าใจว่าเส้นทางของการแสวงหาและเรียนรู้เรื่องวิทยุชุมชนยังคงจะทอดยาวต่อไปในอนาคต

สำหรับข้อเขียนชิ้นนี้จะมีมุ่งประเด็นไปที่ "การฝึกอบรม" ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นคู่มือที่สำคัญของแกนรวิทยุชุมชนที่จะขับเคลื่อนต่อไป โดยจะสกัดเนื้อหาจากข้อค้นพบของงานวิจัยเรื่อง "วิทยุชุมชนของไทย" จำนวน 4 เรื่อง คือวิทยุชุมชน จ.นครราชสีมาและจ.บุรีรัมย์ จ.น่าน จ.มหาสารคาม และจ.ปัตตานี (ดูรายชื่องานวิจัยในเอกสารอ้างอิง) ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) ตั้งแต่ปีพ.ศ.2544-2547

การวิเคราะห์การฝึกอบรมในงานวิทยุชุมชน

เมื่อกล่าวถึงทรัพยากรบุคคลที่จะเข้ามาเป็นส่วนประกอบในวิทยุชุมชนนั้น ความแตกต่างระหว่างวิทยุชุมชนกับวิทยุสาธารณะ/วิทยุธุรกิจโดยทั่วไปก็คือ ในขณะที่วิทยุสาธารณะ/ธุรกิจจะมีคนกลุ่มเล็กๆที่มีลักษณะเป็นมืออาชีพเข้ามาเป็นผู้บริหารจัดการวิทยุ แต่ทว่าในวิทยุชุมชนนั้น ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจการวิทยุจะเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่มีลักษณะเป็นอาสาสมัครที่มากำทำวิทยุเพราะใจรักและเข้าใจในเจตนารมณ์ของวิทยุชุมชน

ตีพิมพ์ในวารสารเทคโนโลยีสังคม ปีที่2:8 (สค2551)สำนักงานคณะกรรมการกิจการ
โทรคมนาคมแห่งชาติ

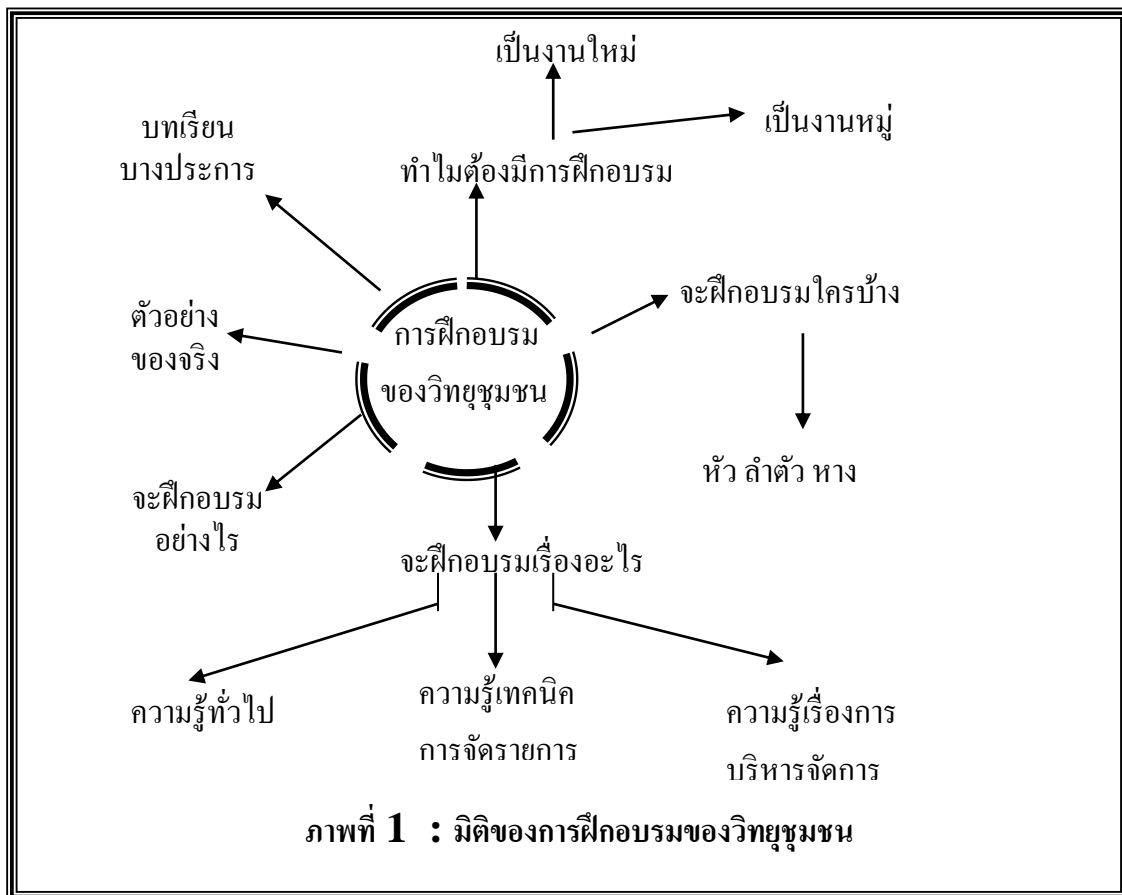
อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนจะเป็นอาสาสมัคร แต่เนื่องจากวิทยุชุมชนไม่ใช่เรื่อง "ที่ใครๆก็ทำได้หรือเกิดมาก็ทำเป็นเลยตามธรรมชาติ/หรือเพียงแค่มิใจรักก็ทำได้แล้ว" หากทว่าเป็นเรื่องที่ต้องมีการฝึกอบรมเป็นการเฉพาะ ดังเช่นที่ชาลิสานักวิจัยที่ศึกษาเรื่องการสรุปบทเรียนของการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชนจ.ปัตตานี ยืนยันว่า การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องวิทยุชุมชนซึ่งเป็นโครงสร้างที่จำเป็นของวิทยุชุมชนแก่ภาคประชาชนนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะเป็นปรากฏการณ์ที่ยังไม่เคยมีในสังคมไทย ดังนั้นประชาชนไทยส่วนใหญ่จึงยังไม่คุ้นเคยกับความคิดที่ว่าภาคประชาชนจะสามารถเข้ามาผลิตรายการวิทยุได้ด้วยตนเอง (ชาลิสานัก, 2547)

อีกประการหนึ่ง รูปแบบวิทยุที่มีอยู่ในสังคมไทยคือวิทยุสาธารณะและธุรกิจนั้นก็แตกต่างจากวิทยุชุมชน จึงไม่สามารถถ่ายโยงองค์ความรู้ในทุกเรื่องมาใช้งานได้ หากแต่จะต้องมีการสร้างสรรค์องค์ความรู้เฉพาะตัววิทยุชุมชนขึ้นมาใหม่

ชาลิสานักจึงเห็นว่า จำเป็นต้องมีการฝึกอบรมจนกระทั่งให้ประชาชนจนเกิดเข้าใจความคิดว่าประชาชนสามารถผลิตรายการวิทยุด้วยตัวเองได้ บริหารจัดการคลื่นความถี่ ตลอดจนจนสามารถเป็นเจ้าของสถานีวิทยุได้ ในกรณีนี้ ประชาชนต้องการการคิดตั้งและจัดการความรู้หลายๆประการไม่ว่าจะเป็นการขอใช้คลื่นความถี่ การใช้อุปกรณ์กระจายเสียง ขนาดกำลังส่ง พื้นที่กระจายเสียง สถานที่ตั้งของสถานี การออกแบบผังรายการ การกำหนดกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย การระดมทุน การออกแบบโครงสร้างการบริหารจัดการ การหาอาสาสมัคร และการดูแลด้านเทคนิค เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะเป็นการสรุปที่ไม่เกินเลยไปกว่า การฝึกอบรมน่าจะเป็นกลไกหลักตัวหนึ่งที่ไม่อาจจะขาดเสียได้ในการเสริมพลังความเข้มแข็งให้แก่วิทยุชุมชน

สำหรับแง่มุมที่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องการฝึกอบรมจะมีดังนี้

(1) ทำไมต้องมีการฝึกอบรม

มีคำตอบหลากหลายประการต่อคำถามที่ว่า "ทำไมต้องมีการฝึกอบรม" ให้แก่อาสาสมัคร/คนที่จะเข้าไปทำงาน/เกี่ยวข้องกับวิद्यุชุมชน แต่ท่ามกลางคำตอบที่หลากหลายนั้น จะตกผลึกอยู่ในธรรมชาติของวิद्यุชุมชนว่า "วิद्यุชุมชนเป็นงานใหม่และเป็นงานใหญ่" กล่าวคือ

(i) เมื่อกระจายอำนาจแล้วต้องกระจายความรู้ด้วย แม้ว่าแนวคิดเรื่อง "วิद्यุชุมชน" จะมีความเป็นมาจากเรื่องการกระจายอำนาจและสิทธิด้านการสื่อสารให้แก่กลุ่มประชาชน แต่การกระจายอำนาจและสิทธินั้นก็คงจะเป็นหมันหรือกลับส่งผลในทางลบ หากไม่มีกระบวนการกระจายความรู้ควบคู่ตามไปด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นถึงโครงสร้างที่เหมาะสมประการหนึ่งของวิद्यุชุมชนก็คือ ความเข้าใจในสิทธิการสื่อสารของประชาชน แต่เนื่องจากสิทธิการสื่อสารโดยเฉพาะในฐานะ "ผู้ส่งข่าวสาร" เป็นเรื่องใหม่ จึงต้องมีกลไกการฝึกอบรมมาเสริมเพิ่มเติม

Reyes Meta (1981) ตั้งข้อสังเกตในเรื่องการกระจายความรู้เรื่องวิद्यุซึ่งเป็นสื่อมวลชนชนิดหนึ่งว่า สำหรับระบบการฝึกอบรมการสื่อสารที่เคยเป็นมานั้น มักจะมีการจัดการฝึกอบรมให้แก่ฝ่ายผู้ส่งสารเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรมทักษะในการใช้เครื่องมือการสื่อสาร

ทักษะในการถ่ายทอดข่าวสารและโน้มน้าวชักชวนอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทว่าในฝ่ายของผู้รับสารนั้น จะไม่มีการฝึกรวมเพื่อรับข่าวสารเลย กระบวนการเช่นนี้ทำให้ช่องว่างด้านความรู้ในการสื่อสารระหว่างผู้ส่ง/ผู้รับสารขยายกว้างและไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการสื่อสารที่จะทำการฝึกรวมให้แก่ผู้รับสารบ้าง และสำหรับในกรณีของวิทยุชุมชนที่ต้องการ "ผู้รับสารที่กระตือรือร้น/เอาการเอางาน" ผู้รับสารเช่นนี้ก็คงไม่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ หากทว่าจะต้องมีการจัดฝึกรวมให้เกิดขึ้น

(ii) งานวิทยุเป็นงานการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ การพูดคุยทางวิทยุชุมชนไม่เหมือนกับการพูดคุยแบบธรรมดาท่ามกลางหมู่ญาติมิตร เนื่องจากต้องมีความระมัดระวัง ต้องมีการตรวจสอบข้อมูล เพราะเป็นการพูดให้คนหมู่มากฟังและมีผลกระทบสูงกว่าการพูดแบบธรรมดา ดังนั้นจึงต้องอบรมให้ชาวบ้านรู้จักกฎเกณฑ์และขอบเขตในการพูดในพื้นที่สาธารณะ

(iii) งานวิทยุเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องทุกวันสม่ำเสมอ จึงต้องการทรัพยากรบุคคลจำนวนมากเข้ามาช่วยด้วยช่วยกันและหากงานวิทยุชุมชนไปตกอยู่ในมือของคณะกรรมการ/อาสาสมัครกลุ่มเล็กๆ ผลงานวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนในหลายแห่งได้พิสูจน์แล้วว่า อนาคตของวิทยุชุมชนนั้นมักจะมีอาการ "ไม่ตายก็เลี้ยวไม่โต" เพราะกรรมการ/อาสาสมัครกลุ่มเล็กมักจะหมดแรงไปก่อนจะถึงเป้าหมาย การฝึกรวมจึงเป็นกลไกการสร้างขยายทรัพยากรบุคคลเพื่อการนำมาใช้จัดระบบผลิตเปลี่ยนหมุนเวียน และกระจายความรับผิดชอบให้แก่อีกกันในระดับที่ชีวิตชาวบ้านธรรมดาพอจะรองรับไหว

(iv) การเคลื่อนไหวจาก "หัว" สู่อำเภอ "เพื่อจะลง" ลำตัว " ในความเป็นจริง คงต้องยอมรับว่าทิศทางไหลของอำนาจ/ความรับผิดชอบ/หน้าที่สิทธิของวิทยุกระจายเสียงนั้นเริ่มจากส่วนหัว คือ "หน่วยงานราชการ" และในขั้นต่อมาเมื่อมีการเปิดฉากยกแรกเรื่อง "วิทยุชุมชน" นั้น กลุ่มคนที่เข้ามาสนใจและดำเนินการวิทยุชุมชนยังมักจะเป็น "ส่วนอำเภอ" คือกลุ่มชนชั้นกลางหรือกลุ่มแกนนำในชุมชนที่มีความเข้าใจเรื่องสิทธิหน้าที่ บทบาท/ความสำคัญของวิทยุ รวมทั้งอาจมีความคุ้นเคยกับงานวิทยุในหลาย ๆ แห่ง กลุ่มคนที่ทำวิทยุชุมชนจึงยังคงจำกดอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลางหรือผู้นำชุมชนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เป้าหมายสุดท้ายของวิทยุชุมชนที่จะสามารถทรงตัวได้อย่างมั่นคงก็จะต้องขยับเขยื้อนให้มีการไหลจาก "ส่วนอำเภอ" ลงสู่ "ส่วนลำตัว" ต่อไป ในการนี้ การฝึกรวมจะเป็นพลังลมปราณในการขับเคลื่อนการไหลได้ส่วนหนึ่ง การฝึกรวมจะเป็นเวทีเจือปนให้ชาวบ้านได้ทำความรู้จัก/คุ้นเคยกับวิทยุชุมชน และสามารถขจัดโรคกลัวงานวิทยุสารพัดชนิดให้หายขาดได้

(v) ผู้ประสานความเข้าใจร่วมกัน ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า "ความเข้าใจร่วมกัน"

ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิद्यุชุมชน (โดยเฉพาะในช่วงเปลี่ยนผ่านจากมือรัฐมาสู่มือประชาชน) จะเป็นประจักษ์เชื่อกันมัดคนทำงานให้อยู่ร่วมกัน หากเมื่อใดที่เจ้าหน้าที่รัฐยังมองว่า "วิद्यุชุมชนคือแหล่งที่จับผิดข้าราชการ" หรือชาวบ้านรับรู้ว่าเป็นพื้นที่ที่ด่าคนได้โดยเสรี" เมื่อนั้นวิद्यุชุมชนก็ไม่มีทางไปได้ตลอดรอดฝั่ง

มีข้อน่าสังเกตว่า ทั้งที่เรื่อง "การฝึกรบ" เป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งที่รับประกันการคงอยู่ของงานวิद्यุชุมชน แต่สังคมไทยเกือบทุกส่วนยังมีมุมมองข้ามการดำเนินการเรื่องการฝึกรบไปอย่างมาก ในหมู่ข้าราชการมักมีแต่การมอบหมายนโยบายให้รับไปปฏิบัติ แต่ไม่มีการเสริมอบรมความเข้าใจโดยมีความเชื่อว่า ข้าราชการจะเข้าใจทุกๆเรื่องโดยอัตโนมัติ ในหมู่ประชาชนมักมีการระดมพลังให้เข้ามาช่วยแบกรับงาน แต่ก็ไม่มี การติเตียนหรือเสียดสีทางความคิดให้เช่นกัน กล่าวโดยสรุปก็คือ สังคมไทยยังเอาใจใส่/และทำการบ้านน้อยมากในเรื่องใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น เรื่องการฝึกรบวิद्यุชุมชน

(vi) การใช้การฝึกรบเป็นเครื่องมือในการสร้างกลุ่มคนทำงาน อันที่จริงสำหรับวิद्यุสาธารณะ/ธุรกิจนั้นมีกลไกและกระบวนการที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า จำเป็นต้องมีสถาบันการศึกษาที่ทำงานฝึกรบอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายของการฝึกรบที่แน่นอน มีขอบเขตของเนื้อหาที่จำเป็นสำหรับการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ (มิใช่เพียงความรู้ด้านเทคนิคการใช้เครื่องมือเท่านั้น) ฉะนั้นโดยที่นั่น การสื่อสารสาธารณะในรูปแบบของวิद्यุชุมชนก็จำเป็นต้องมีการฝึกรบเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างกลุ่มคนทำงานเช่นเดียวกัน

ผลงานวิจัยเพื่อสรุปบทเรียนเรื่องกระบวนการเตรียมกลุ่มวิद्यุชุมชน จ.ปัตตานี ซาลิสซา ได้สรุปอย่างชัดเจนว่า การฝึกรบในรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลายเป็นสิ่งที่จำเป็นในการกระตุ้นให้ภาคประชาชนมองเห็นความเป็นไปได้ว่า ตนเองสามารถเข้ามาใช้สื่อในฐานะพนักงานผู้ส่งสารและยังสามารถถึงระดับบริหารจัดการสื่อชนิดนี้ได้ ดังนั้น งานเบื้องต้นของงานวิद्यุชุมชนจึงเป็น "การเตรียมกลุ่มหรือการสร้างคนทำสื่อ" ขึ้นมาเพื่อเรียนรู้งานวิद्यุอย่างเป็นขั้นตอน นับตั้งแต่การปลูกสร้างแนวคิดวิद्यุชุมชน การทำความเข้าใจหัวใจของวิद्यุชุมชนและประโยชน์ของวิद्यุชุมชนต่อการพัฒนาท้องถิ่น จากนั้นจึงก้าวมาสู่การเรียนรู้ด้านการผลิตรายการเพื่อบอกข่าวสารแก่ชุมชนและสุดท้ายด้วยการสร้างทักษะการบริหารเพื่อเตรียมพร้อมเป็นเจ้าของสถานีในโอกาสต่อไป

กิจกรรมการฝึกรบเพื่อสร้าง "กลุ่มคนทำงาน" นี้ ต้องกระทำไปพร้อมๆ กับการประชาสัมพันธ์แนวคิดวิद्यุชุมชนให้แพร่หลายแก่ประชาชนทั่วไป เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนในท้องถิ่นให้การสนับสนุนแก่การดำเนินกิจการวิद्यุชุมชน

(vii) การใช้การฝึกรบเป็นเครื่องมือในการขยายเครือข่าย ลักษณะที่คล้ายคลึงประการหนึ่งของวิद्यุชุมชนกับวิद्यุสาธารณะ/ธุรกิจก็คือ ลักษณะของการเป็นเครือข่ายวิद्यุ ทั้งนี้เนื่องจาก

งานวิทยุเป็นงานข่าวสาร ซึ่งจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนเพื่อขยายฐานความรู้ รวมทั้งเครือข่ายนั้น จะเป็นกลไกในการช่วยเสริมความยั่งยืนของสื่อชุมชนทุกประเภทเนื่องจากสามารถระดมพลัง/ทรัพยากร/ความช่วยเหลือจากเครือข่ายได้

ชาติสารายงานว่า หลังจากที่ถูกกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานีได้เดินสายจัดเวทีสัญจรหลายครั้ง สมาชิกในกลุ่มก็ได้บทรูพบว่า แม้ว่าเวทีสัญจรจะให้ผลในด้านการให้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ แต่หลังจากจบกิจกรรมแล้ว ชาวบ้านที่เข้าใจก็มีได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี เนื่องจากอุปสรรคด้านระยะทางห่างไกล ดังนั้น จึงควรเปลี่ยนกลยุทธ์การส่งเสริมเผยแพร่ให้มีการจัดตั้งกลุ่มวิทยุชุมชนแห่งใหม่เกิดขึ้นคือการตั้งโหนด(Node)หลายๆ จุด ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของวิทยุชุมชนที่ครอบคลุมพื้นที่ไม่กว้างขวางนัก

ชาติสารพบว่า ในการขยายโหนดวิทยุชุมชนกลุ่มใหญ่นี้ กลุ่มวิทยุชุมชนกลุ่มเดิมต้องเล่นบทบาทเป็นพี่เลี้ยงด้วยการให้ความรู้เกี่ยวกับวิทยุชุมชน แนะนำการสร้างกลุ่มและการระดมคนในชุมชนมาทำกิจกรรมสื่อ ต้องเป็นวิทยากร ต้องเข้าร่วมการวางแผน ฯลฯ การปรับเปลี่ยนบทบาทจากที่เคยเป็น "นักเรียน" (โดยมีทีมวิจัยเป็นครู) มาเป็น "ครู" บ้างนั้น ทำให้กระบวนการสั่งสมความรู้เป็นไปอย่างสมบูรณ์/ครบวงจร ดังนั้นการสร้างหรือขยายโหนดใหม่ ๆ ด้วยกระบวนการฝึกอบรมนั้นจึงไม่เพียงจะได้ "ผลลัพธ์" ออกมาเป็นกลุ่มใหม่ๆเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการเสริมความแข็งแกร่งด้านปัญญาและทักษะในการทำงานให้แก่กลุ่มเก่าไปพร้อมๆกันด้วย

2. จะฝึกอบรมใครบ้าง

คำถามที่ว่า จะฝึกอบรมใครบ้างนั้น ควรเป็นคำถามแรกเลยสำหรับการจัดการฝึกอบรม ทั้งนี้ เพราะการตอบคำถามได้ว่าผู้ที่จะมาเข้ารับการฝึกอบรมเป็นใครนั้น จะสะท้อนกลับไปให้เป็นเป้าหมายของการฝึกอบรม และจะเป็นตัวไปกำหนดเนื้อหาและวิธีการฝึกอบรมในขั้นต่อไป

ดังนั้นในการวางแผนงานการฝึกอบรม ผู้ที่รับผิดชอบจึงต้องย้อนกลับไปดูเนื้อหาในเรื่องวิทยุชุมชนจะมีใครบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วจึงค่อยกำหนดเป้าหมาย คัดเลือกเนื้อหา และวิธีการฝึกอบรมเป็นลำดับต่อไป

อย่างไรก็ตาม มีหลักการที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยในส่วนที่เกี่ยวกับการคัดเลือกบุคคลเพื่อการฝึกอบรมดังนี้คือ

(i) การที่จะคัดเลือก "ใคร" เข้ามาเป็นผู้รับการอบรมนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่างานวิทยุชุมชนกำลังต้องการระดมทรัพยากรบุคคลในระดับไหน/แบบไหน เช่น ถ้าเป็นช่วงที่กำลังมีการก่อตัวของคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน ก็คงต้องฝึกอบรมกลุ่มตัวแทนที่จะเข้ามาเป็นกรรมการ หากต้องการขยายอาสาสมัครผู้สื่อข่าวท้องถิ่น ก็คงต้องฝึกอบรมกลุ่มประชาชนที่สนใจจะมาเป็นผู้สื่อข่าว เป็นต้น

(ii) แต่ในขั้นตอนการปฏิบัติที่แท้จริง การฝึกอบรมนั้นก็ควรมีลักษณะ "กินหัว กินกลาง แล้วค่อยกินหาง" หมายความว่า ควรจะเริ่มต้นจากกลุ่มแกนนำชุมชนระดับหัวๆ เสียก่อน แล้วค่อยขยายลงไปสู่แกนนำกลุ่มย่อยๆ และประชาชนทั่วไป

(iii) อย่างไรก็ตาม หลักการเรื่องความหลากหลายและสมดุลที่เป็นหลักยึดสำคัญของวิทยุชุมชนก็ยังคงต้องคำนึงถึงตลอดเวลา การเลือกตัวบุคคลมารับการฝึกอบรมนั้นจึงต้องให้ครอบคลุมคนหลายวัย หลายเพศ หลายอาชีพ ทั้งกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มหัตถกรรม กลุ่มช่างตัดผม ฯลฯ

(iv) ส่วนกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีถูกมองข้ามไปคือ กลุ่มข้าราชการ เพราะความเข้าใจว่า "เป็นข้าราชการแล้วต้องเข้าใจเรื่องใหม่ ๆ ได้ทุกเรื่องที่มีนโยบายสั่งมา" ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้น จึงควรมีการฝึกอบรมเรื่องวิทยุชุมชนให้แก่ข้าราชการด้วย

(v) การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม คุณสมบัตินี้ควรจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย/ภารกิจของผู้เข้าอบรม โดยอาจมีคุณสมบัติพื้นฐานบางอย่างร่วมกัน เช่น การเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะ (ชอบทำกิจการเพื่อส่วนรวม) และมีจิตใจรัก/สนใจงานวิทยุ เป็นต้น แต่ควรมีการกำหนดคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้ที่เข้ารับการอบรมทุกครั้งเพื่อให้เกิด "การถูกฝ่าฝืนตัว"

ตัวอย่างของคุณสมบัติของคนที่เข้ารับการฝึกอบรม "การเป็นผู้จัดรายการ" เช่น ต้องพูดจาชัดเจน/ฉะฉาน/มีไหวพริบ/มีทักษะการฟังที่ดี/สุขภาพ เป็นต้น

งานวิจัยเรื่องกระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานีของชาติสาได้ให้บทเรียนอย่างละเอียดเกี่ยวกับเรื่องการฝึกอบรม ในที่นี้ จึงจะขอยกเป็นตัวอย่างว่า ผู้วิจัยได้แยกเกณฑ์ในการระบุตัวบุคคลที่จะเข้ามาฝึกอบรมหลายๆแบบ เช่น

(ก) ใช้เกณฑ์เรื่องขั้นตอนของการก่อตั้งกลุ่มวิทยุชุมชน ซึ่งทำให้แยกตัวบุคคลที่มาเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำและกลุ่มสมาชิกทั่วไป ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า

สำหรับกลุ่มแกนนำนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การให้ข้อมูลคือสิ่งที่จำเป็น แต่คำถามคือ ข้อมูลที่ให้ควรอยู่ในระดับใดและเป็นเรื่องใดบ้าง ซึ่งผู้วิจัยใช้การพิจารณาถึงผลที่ต้องการให้เกิด หรือวัตถุประสงค์ของการให้ข้อมูลว่าหวังผลอันใด ดังนี้

1. ระยะแรกเริ่มให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การปฏิรูปสื่อ เพื่อโน้มน้าวให้สมาชิกสนใจเข้าร่วมกิจกรรม เห็นความสำคัญของการปฏิรูปสื่อและความจำเป็นที่ภาคประชาชนต้องเข้าร่วมในกระบวนการขับเคลื่อน เป็นการให้ข้อมูลเชิงโน้มน้าวใจให้ประจักษ์ถึงความสำคัญ

2. ระยะต่อมา เริ่มให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและปรัชญาวิทยุชุมชน ประโยชน์ของ

วิทยุชุมชน เพื่อต่อยอดความสำคัญของสื่อวิทยุชุมชนต่อการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อย้ำให้สมาชิกมั่นใจในคุณค่าของกิจกรรมที่ตนเสียสละเวลา แรงกาย และแรงใจมาร่วมทำ

3. ป้อนข้อมูลด้านกฎหมาย เพื่อให้สมาชิกสามารถทำความเข้าใจต่อสถานการณ์การปฏิรูปสื่อ และสามารถเชื่อมโยงความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมสื่อที่ตนกำลังขับเคลื่อนกับการเคลื่อนไหวในแวดวงสื่อสารมวลชนไทย ทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค

4. ให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตรายการวิทยุ เพื่อให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจสื่อวิทยุกระจายเสียงมากขึ้น จนสามารถอธิบายงานวิทยุแก่ผู้อื่น ได้อย่างชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ยังได้เน้นให้เข้าใจว่าวิทยุชุมชนนั้นแตกต่างจากวิทยุทั่วไป ที่นอกจากจะมีรูปแบบการกระจายเสียงจำกัดในระแวกแคบคือ ครอบคลุมในพื้นที่ไม่กี่หมู่บ้านแล้ว วิทยุชุมชนยังเป็นสื่อของชุมชน จัดทำโดยคนในชุมชน และทำเพื่อชุมชน ดังนั้นเนื้อหารายการจึงควรเน้นเรื่องราวของชุมชนด้วย

(ข) ใช้เกณฑ์เรื่องลักษณะกิจกรรมที่บุคคลต้องรับผิดชอบ

ชาลิสตาผู้วิจัยพบว่า การให้ข้อมูลนี้ยังแบ่งตามลักษณะกิจกรรมด้วยดังนี้

1) *กรรมการบริหาร* ต้องให้ความรู้ความเข้าใจในแนวคิดวิทยุชุมชน และเสริมความเข้าใจเรื่องการบริหารจัดการ การวางแผนงาน และการทำงานเป็นหมู่คณะในลักษณะประชาธิปไตย

2) *นักจัดรายการ* ต้องให้ความรู้ด้านการผลิตรายการ และความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาที่ควรนำเสนอต่อผู้ฟัง ปรัชญาวิทยุชุมชน เหตุผลและความสำคัญของสื่อวิทยุชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะทำให้ นักจัดรายการตระหนักในความแตกต่างระหว่างวิทยุชุมชนและวิทยุทั่วไป รวมทั้งให้แนวทางการประเมินผลผู้ฟังอย่างง่าย เช่น การเชิญชวนผู้ฟังให้เขียนจดหมายหรือไปรษณียบัตร หรือการแจกรางวัลแก่ผู้สะท้อนความคิดเห็นกับทางรายการ เป็นต้น

3) *สมาชิกทั่วไป* ให้ความรู้ว่าวิทยุชุมชนคืออะไร วิทยุชุมชนจะอยู่ได้ต้องได้รับการสนับสนุนจากประชาชน และจากสมาชิกทั้งในรูปของการอาสาสมัคร การช่วยเหลือ และการระดมทุน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าวิธีการการให้ความรู้ในลักษณะการบอกกล่าวที่เน้นรูปแบบการสื่อสารแบบทางเดียว เป็นวิธีการที่ให้ผลลัพธ์ค่อนข้างต่ำ กรรมการและสมาชิกเรียนรู้ค่อนข้างช้า ดังนั้นกระบวนการให้ความรู้จึงต้องปรับเปลี่ยนเป็นการทดลองทำ เพื่อให้สมาชิกเกิดประสบการณ์เกิดการมีส่วนร่วม ได้ทำงานในลักษณะลองผิดลองถูก และร่วมกันคิดแก้ไขปัญหา ซึ่งหลังจากเปิดให้มีการริเริ่มทำงานเชิงปฏิบัติการแล้ว ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่กรรมการและสมาชิกได้ทดลองทำ ได้สร้างความเข้มแข็งทั้งด้านความรู้และด้านปฏิบัติการแก่กลุ่มมากขึ้น เกิดบรรยากาศการทำงานแบบมีส่วนร่วม กรรมการและสมาชิกพูดคุยกันมากขึ้น รูปแบบการสื่อสารเปลี่ยนไป เป็นการสื่อสารแบบสองทางที่ทุกคนมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นกัน

มากขึ้น การได้รับความรู้ที่เพียงพอ ส่งผลให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปได้ดี อย่างไรก็ตาม การทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ได้สะท้อนให้เห็นเช่นกันว่า กรรมการและสมาชิกในกลุ่มต่างมีปัญหาเรื่องการขาดทักษะในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต้องใส่เพิ่มในโอกาสต่อไป

3. จะฝึกรอบเรื่องอะไร/เนื้อหาอะไร

สำหรับการตอบคำถามว่า "จะฝึกรอบเรื่องอะไร คือใช้เนื้อหาอะไรในการฝึกรอบ" นั้น ดูเหมือนว่า จะยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอนตายตัวจากงานวิจัยทั้ง 4 กรณี โดยที่ยังคงอยู่ในกระบวนการแสวงหาค้นคว้าอยู่ อย่างไรก็ตาม ก็มีบทเรียนบางประการที่จะเป็นบันไดขั้นแรกสำหรับการก้าวขึ้นไปในขั้นต่อไป

(i) เนื้อหาขึ้นอยู่กับเป้าหมายการทำงาน

การกำหนดเนื้อหาที่จะใช้ฝึกรอบนั้นต้องขึ้นอยู่กับเป้าหมายและภาระงานของผู้ที่เข้าร่วมการอบรมนั้นจะไปปฏิบัติหน้าที่ต่อ เช่น

- ไปเป็นผู้ฟังที่เอาภาระงาน
- เป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น
- เป็นผู้ดำเนินรายการ
- เป็นผู้ผลิตรายการ
- เป็นผู้บริหาร/คณะกรรมการวิทยุชุมชน

แต่ไม่ว่ากลุ่มบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนในบทบาทที่แตกต่างและภาระหน้าที่หลากหลายอย่างใดก็ตาม ก็คงน่าจะมีความรู้พื้นฐานอยู่ชุดหนึ่งที่ทุกคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนจะต้องรับรู้ และความรู้อีกชุดหนึ่งเป็นความรู้เฉพาะแต่ละบทบาทหน้าที่

(ii) หมวดหมู่ของเนื้อหาที่ฝึกรอบ

จากที่กล่าวมาข้างต้น เราอาจจะแบ่งหมวดหมู่ของเนื้อหาออกเป็น 3 หมวดหมู่ใหญ่ ดังนี้

(ก) หมวดที่เกี่ยวกับความรู้/ความเข้าใจทั่วไปเรื่องวิทยุชุมชน ชุดความรู้ในหมวดนี้ก็คือความรู้พื้นฐานที่คนทุกคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนจะต้องได้รับการฝึกรอบ เนื้อหาในหมวดนี้น่าจะได้แก่ตัวอย่างเหล่านี้

- แนวคิด/ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุชุมชน (หัวข้อนี้ ผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับทุกคนกับวิทยุชุมชนควรจะผ่านการอบรมมา)
- พัฒนาการของวิทยุชุมชนในต่างประเทศ/ประเทศไทย
- สถานการณ์การปฏิรูปสื่อในสังคมไทย

- บทบาทหน้าที่ประโยชน์ของวิद्यุชุมชนกับสังคมไทย
  - การเตรียมประชาชนเพื่อการปฏิรูปสื่อและวิद्यุชุมชน
- ฯลฯ

สำหรับการฝึกอบรมให้ความรู้แบบต่างๆไป ชาลิสาทพบบทเรียนว่า หากมีตัวอย่างรูปธรรมประกอบหลักการแบบนามธรรมจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมการอบรมเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว อย่างเช่นในเรื่องหน้าที่และประโยชน์ของวิद्यุชุมชนนั้น ในการอบรมครั้งแรก วิทยากรซึ่งเป็นผู้วิจัยก็ได้บรรยายประโยชน์ด้านต่างๆของวิद्यุชุมชน แต่ในระยะหลังๆ เมื่อเริ่มมีการใช้ประโยชน์จากวิद्यุชุมชนจริง เช่น วิทยากรชุมชนได้เล่าถึงประสบการณ์ของตนเองในการขอความช่วยเหลือผ่านวิद्यุชุมชนและได้ผลดีอย่างแท้จริง การเล่าประสบการณ์จริงดังกล่าวทำให้ประชาชนสนใจมาก

(ข) หมวดที่เกี่ยวกับความรู้เชิงเทคนิคการผลิตรายการ ความรู้ในหมวดนี้เป็นความรู้ที่กลุ่มวิद्यุชุมชนในประเทศไทยมีการฝึกอบรมมากที่สุด และเป็นเหตุผลให้เกิดการรับรู้ว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในวิद्यุชุมชนก็คือ การมาจัดรายการวิทยุ

เนื้อหาที่เกี่ยวกับความรู้ในหมวดเทคนิคการผลิตรายการมักจะประกอบด้วย

- หลักการผลิต/พัฒนา/วิจัยรายการ
- การเป็นผู้ผลิตรายการ
- วิธีการดำเนินรายการ
- การเป็นผู้จัดรายการวิทยุ (หลักการพูดในที่สาธารณะ)
- การเป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น (เทคนิคการหาข่าว/การสัมภาษณ์)
- การเรียงข่าว และการเขียนข่าวให้กระชับ
- วิธีการรายงานข่าว
- การใช้อุปกรณ์และเครื่องมือ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการฝึกอบรมทางเทคนิคนี้ ปัญหาที่ประชาชนที่เข้ามาจัดรายการมักจะมีกังวลหรือความกลัวเทคโนโลยี เช่น ไมโครโฟน อุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งอันที่จริงปัญหาความหวาดกลัวเทคโนโลยีนั้นเป็นเพียง "สถานะชั่วคราว" เพราะเมื่อเกิดความคุ้นเคยแล้ว ปัญหาเหล่านี้ก็จะหายไป

แต่สิ่งที่น่าจะเป็น "ปัญหาถาวร" น่าจะได้แก่ปัญหาความเข้าใจเรื่อง "การสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ" เนื่องจาก "การพูดผ่านวิทยุ" นั้น เป็น "การพูดในที่สาธารณะ" ซึ่งอาจจะไม่ต้องกังวลกับ "เรื่องการออกเสียง" "แบบแผนในการขึ้นต้นลงท้าย" (จึงค่อนข้างเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย

ของวิทยุสาธารณะ) หรือวิธีการพูดแบบเป็นทางการ (ซึ่งผลจากการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนพบว่า ผู้ฟังมักจะไม่นิยมวิธีการพูดแบบดังกล่าว) แต่ทว่าสิ่งที่น่าจะเป็นห่วงน่าจะได้แก่เรื่องจรรยาบรรณของการพูดในที่สาธารณะ เช่นต้องพูดสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงซึ่งผ่านการตรวจสอบถ่วงกรองพอสมควร ต้องระมัดระวังในเรื่องการละเมิดสิทธิของผู้อื่น เป็นต้น

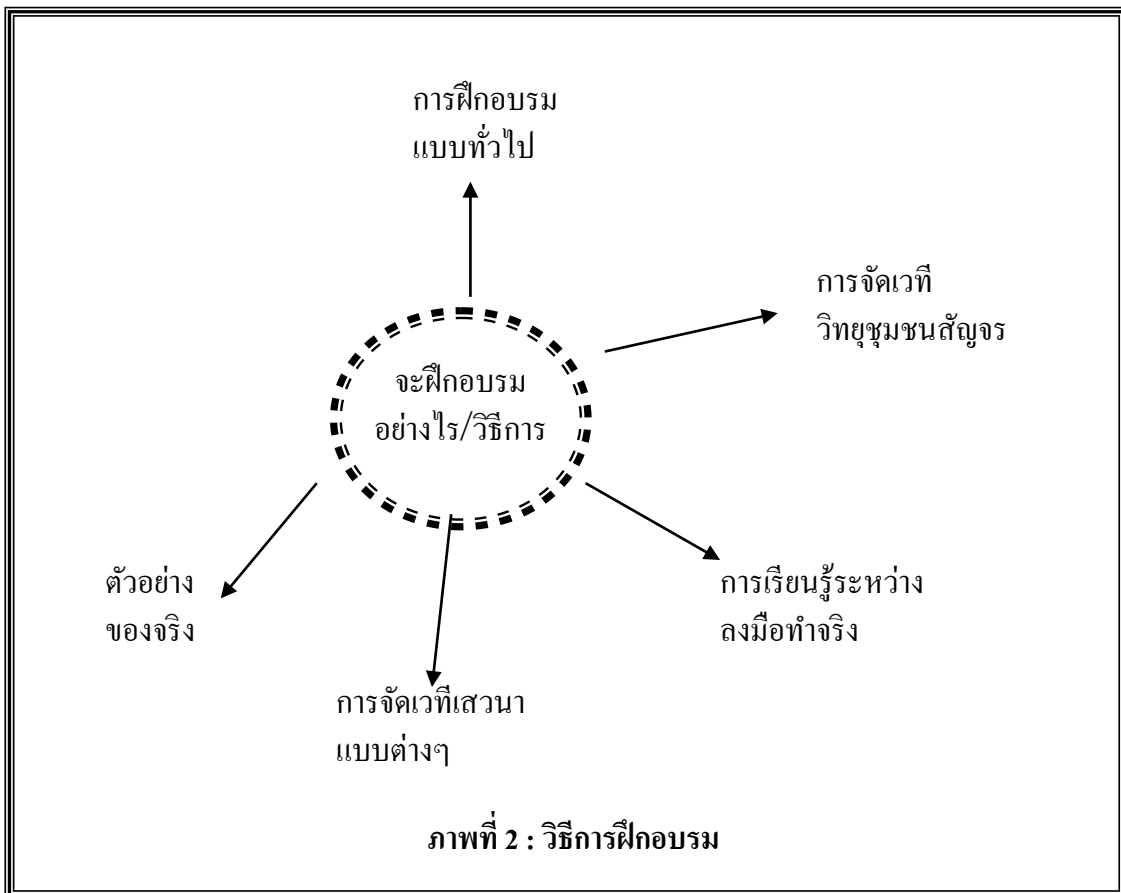
(ค) หมวดที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการวิทยุชุมชน น่าจะได้แก่เนื้อหาต่อไปนี้ เช่น

- โครงสร้างการจัดองค์กร/กลุ่ม
  - โครงสร้างการบริหารจัดการวิทยุชุมชน
  - การบริหารงานกลุ่ม/การแจกจ่ายงาน
  - เทคนิคและวิธีการทำงานร่วมกัน
  - การบริหารจัดการงบประมาณ
  - หลักการวางเป้าหมาย/นโยบาย/แผนงาน
  - หลักการวางแผนกิจกรรมต่างๆ
  - ภาวะการเป็นผู้นำ
  - การระดมทุนแบบต่างๆ
  - การระดมทรัพยากรบุคคล ได้แก่ อาสาสมัคร
  - การประเมินผลการทำงาน
- ฯลฯ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาด้านการบริหารจัดการวิทยุชุมชนนี้ยังเป็นเนื้อหาการฝึกอบรมที่มีการดำเนินการน้อย และอาจเป็นผลให้งานด้านบริหารจัดการของวิทยุชุมชนเกิดปัญหาเนื่องจากธรรมชาติและลักษณะของวิทยุชุมชนมีความแตกต่างจากวิทยุสาธารณะ/ธุรกิจ จึงไม่อาจจะถ่ายโอนความรู้เรื่องการบริหารจัดการจากเดิมมาใช้ในกรณีของวิทยุชุมชนได้อย่างลงตัวทั้งหมด องค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการวิทยุชุมชนให้มีประสิทธิภาพนี้ยังคงน่าจะต้องมีการแสวงหาศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

4. จะฝึกอบรมอย่างไร/ด้วยวิธีการอะไร

สำหรับรูปแบบการฝึกอบรมนั้น ผลจากงานวิจัยทั้ง 4 กรณีพบว่า สามารถทำได้อย่างหลากหลาย และยังสามารถคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายและกลุ่มเป้าหมาย ดังที่จะยกตัวอย่างเพียงบางรูปแบบในที่นี้

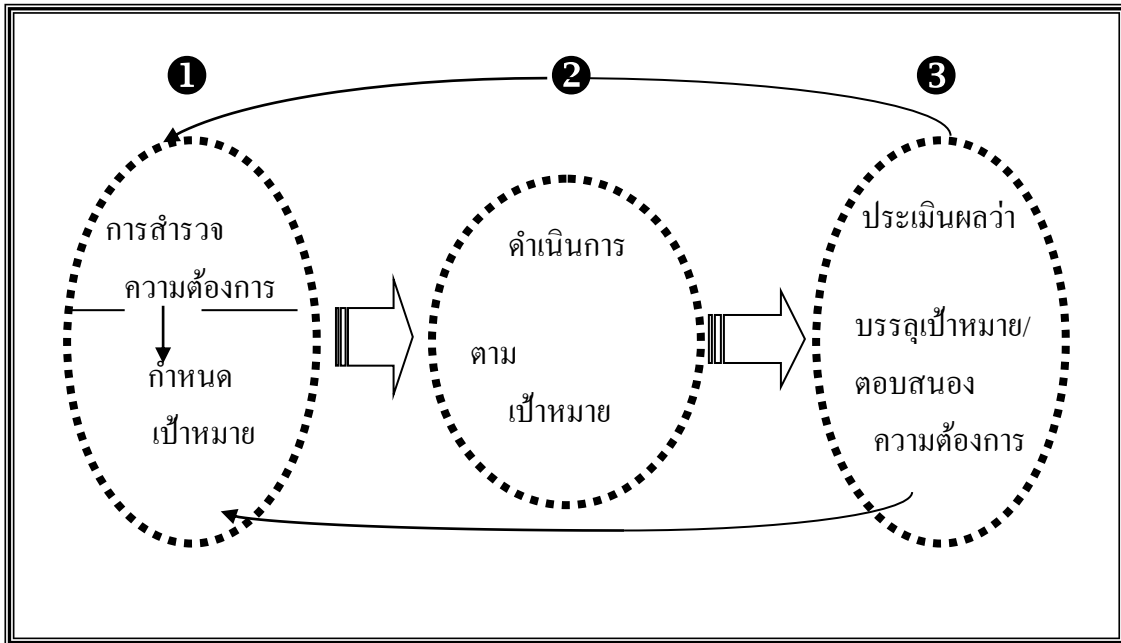
(1) การฝึกอบรมแบบทั่วไป ลักษณะการจัดการฝึกอบรมแบบนี้ ผู้จัดจะต้องมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าก่อน กล่าวคือต้องมีการเตรียมสถานที่ฝึกอบรม เนื้อหา วิธีการ กระบวนการ อุปกรณ์เอาไว้ให้เรียบร้อย (จะเตรียมมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมนั้นมีลักษณะเป็นทางการมากหรือน้อย)

ในส่วนผู้เข้ารับการอบรมนั้น ก็ต้องมีการคัดเลือกผู้เข้ารับการอบรมมาเรียนรู้ตามหลักสูตรที่เตรียมเอาไว้ เช่น หากเป็นหลักสูตรการผลิต/การจัดรายการเบื้องต้น ผู้เข้ารับการอบรมก็อาจจะเป็นผู้ที่ไม่มีประสบการณ์เลย แต่ถ้าเป็นหลักสูตรการจัดรายการวิทยุหลายๆ รูปแบบ ซึ่งเป็นความรู้ระดับที่สูงขึ้น ผู้เข้ารับการอบรมก็ต้องมีความรู้มาบ้างแล้ว หรือหลักสูตรเรื่องการบริหารจัดการวิทยุชุมชน ผู้เข้ารับการอบรมก็น่าจะเป็นคณะกรรมการ/คณะทำงานของกลุ่ม

วิธีการฝึกอบรมนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของเนื้อหา เช่น การอบรมผลิตรายการวิทยุชุมชนแบบ BBC ที่วิทยุชุมชนจ.ปัตตานีได้รับความร่วมมือจากทางBBC มาฝึกอบรมให้สมาชิกกลุ่มนั้น มีเนื้อหาที่ครอบคลุมเกี่ยวกับวิธีการผลิตรายการวิทยุและการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ในการจัดรายการวิทยุ การฝึกอบรมแบบนี้ มักต้องเตรียมสถานที่ที่เป็นสถานีวิจัยจริงๆ เพื่อให้ผู้รับการอบรมรู้จักและคุ้นเคยกับเครื่องมือ วิธีการอบรมมักจะใช้การบรรยายประกอบกับการลงมือปฏิบัติ

จริง เพราะมีเนื้อหาเชิงเทคนิค

วิธีการฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพที่ดีนั้นก็มีการเหมือนกับการเรียนรู้อยู่โดยทั่ว ๆ ไปคือ ควรประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ดังนี้

ภาพที่ 3: 3 ขั้นตอนของหลักการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพ

ตัวอย่างเช่นเมื่อสมาชิกวิทยุชุมชนจ.ปัตตานีได้มีประสบการณ์จัดรายการวิทยุมาสักช่วงเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยได้จัดการอบรมการผลิตรายการเสริมให้แก่สมาชิกเพื่อเพิ่มพูนทักษะการจัดรายการ ซึ่งผลจากการจัดรายการทำให้สมาชิกได้ทราบจุดบกพร่องและจุดเด่นของตน และสามารถระบุความต้องการได้ หลังจากสำรวจความต้องการของสมาชิกแล้ว ผู้วิจัยจึงได้สร้างหลักสูตรการฝึกอบรมตามความต้องการนั้น และเพื่อความมั่นใจ หลังจบการฝึกอบรมแล้วก็ได้มีการประเมินว่าได้ตอบสนองความต้องการของสมาชิกและ "เข้าเป้า" ที่ตั้งไว้หรือไม่

2. การจัดเวทีวิทยุชุมชนสัญจร

การจัดเวทีวิทยุชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นรูปแบบการฝึกอบรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของงานวิทยุชุมชน หลักการเบื้องต้นเลยก็คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการที่เคยจัดรายการวิทยุอยู่ที่สถานีในห้องส่ง เป็นการย้ายสถานที่การจัดการในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้มองเห็นกระบวนการผลิตรายการ/รวมทั้งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต

อย่างไรก็ตาม สำหรับเป้าหมายของการจัดเวทีสัญจรนี้ก็มีได้มากมาย นับตั้งแต่การประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชน ไปจนกระทั่งถึงการฝึกอบรมให้กลุ่มผู้รับผิดชอบวิทยุชุมชนได้ปฏิบัติงานจริง รวมทั้งฝึกอบรมความเข้าใจให้แก่ชุมชนที่ลงไป

เมื่อเป้าหมายของเวทีสัญจรมีได้หลายวัตถุประสงค์ ผลที่จะเกิดตามมาก็คือ วิธีการและเนื้อหาของการจัดเวทีสัญจรจึงแตกต่างกันออกไปด้วย แต่ทว่าหลักการพื้นฐานก็คือ เป็นวิธีการจัดอบรมที่ทีมผู้จัดจะสัญจรไปใช้สถานที่จัดในชุมชนเพื่อให้แกนนำชุมชนหรือคนในชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมมากที่สุด

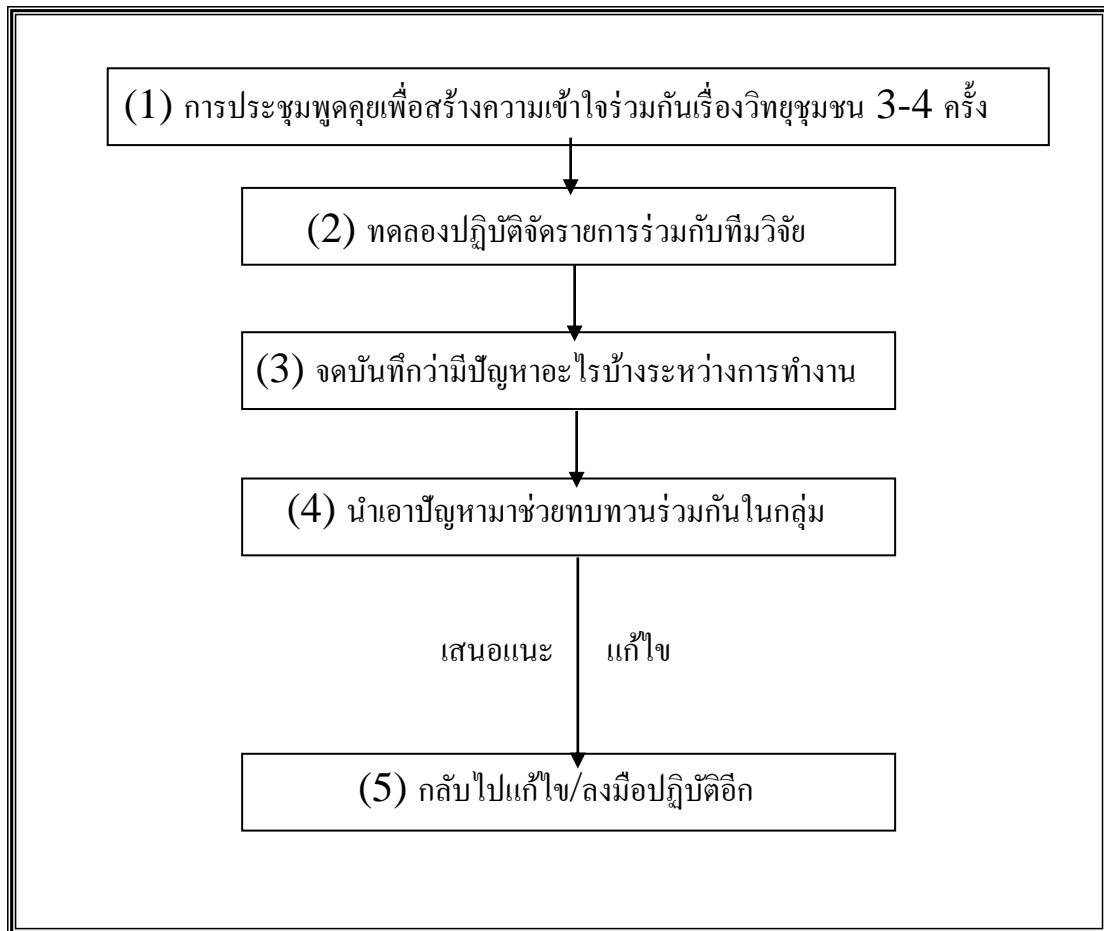
สำหรับเนื้อหาการอบรมมักจะเป็นเรื่องแนวคิด/ความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยุชุมชนหรือการบริหารจัดการวิทยุชุมชน

ส่วนวิธีการจัดนั้น จะใช้หลายๆวิธีร่วมกัน เช่น วิทยุชุมชนจ.ปัตตานีใช้วิธีให้คนในชุมชนเล่าประวัติของหมู่บ้าน และรูปแบบการสื่อสารของชุมชน มีการบรรยายแนวคิด และมีการแบ่งกลุ่มย่อยให้ระดมสมอง เป็นต้น

กระบวนการดำเนินการฝึกอบรมในรูปแบบของเวทีวิทยุชุมชนสัญจรยังคงเป็นหลักการเกี่ยวกับการฝึกอบรมทั่วไป จากข้อค้นพบของงานวิจัยวิทยุชุมชนจ.ปัตตานีซึ่งเน้นเรื่องการฝึกอบรมอันเป็นเสมือนเครื่องมือสำคัญในการเตรียมกลุ่มนั้นได้ยืนยันว่า การจัดเวทีวิทยุชุมชนสัญจรให้ได้ผลอย่างแท้จริงจะต้องมี 3 ขั้นตอนคือ มีการเตรียมการทั้งด้านทีมผู้จัดและฝ่ายพื้นที่ชุมชน ต้องมีการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนงานที่วางเอาไว้ และต้องมีการประเมินผลหลังจากที่ทำกิจกรรมไปแล้ว หากขาด "กระบวนการสามช่า" ดังกล่าวแล้ว กิจกรรมการฝึกอบรมที่ค่อนข้างใช้ทรัพยากรทุกอย่างสูง (เวลา/กำลังคน กำลังแรงงาน เงิน ฯลฯ)เช่นเวทีสัญจรนี้ก็อาจจะไม่คุ้มค่าของการลงทุน

3. การเรียนรู้ระหว่างลงมือทำจริง (On-the-job-training) เนื่องจากงานวิทยุชุมชนเป็นงานที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดกับการปฏิบัติ ระหว่างความเข้าใจกับการลงมือทำ ดังนั้นขอสรุปจากงานวิจัยวิทยุชุมชนจ.ปัตตานีข้อหนึ่งซึ่งชัดเจนอย่างยิ่งก็คือ รูปแบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด (และอาจจะจำเป็นในระดับที่ขาดเสียมิได้) คือการเรียนรู้ระหว่างลงมือปฏิบัติจริง

จากกรณีตัวอย่างของวิทยุชุมชนจ.ปัตตานี ได้สรุปขั้นตอนของการเรียนรู้ระหว่างลงมือทำจริงออกเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้คือ

ภาพที่ 4: 5 ขั้นตอนของการเรียนรู้แบบลงมือทำจริงของวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี

ในขั้นตอนที่ 1 เป็นการประชุมพูดคุยระหว่างกลุ่มคนทำงานวิทยุชุมชนเพื่อวางพื้นฐานความเข้าใจร่วมกัน (สัมมาทิฐิ) เนื้อหาที่จะเป็นความรู้ที่อยู่ในหมวดความรู้/ความเข้าใจทั่วไปเรื่องวิทยุชุมชน

ในขั้นตอนที่ 2 เป็นการลงมือทดลองปฏิบัติจัดการรายการร่วมกับคณะวิจัย โดยมีการแนะนำให้ผู้จักอุปกรณ์เครื่องมือและวิธีการใช้แบบพื้นฐาน และเริ่มลงมือทำ

ในขั้นตอนที่ 3 ในระหว่างที่กำลังฝึกทำงานนั้น ให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนจดบันทึกว่ามีปัญหาอะไรบ้างในระหว่างการทำงาน

ในขั้นตอนที่ 4 จัดประชุมสรุปปัญหาด้วยการนำเอาปัญหาของแต่ละคนมาทบทวนร่วมกันและช่วยกันหาทางแก้ไข ตัวอย่างเช่นการประชุมสรุปปัญหาของกลุ่มวิทยุชุมชนจ.ปัตตานี ในวันที่ 3 มิ.ย. 2544 มีดังนี้

- เนื้อหารายการ พบปัญหาคือไม่มีข้อมูลหรือบางครั้งมีมาก แต่ย่อยไม่เป็น

- กลุ่มคนฟังและผลที่ได้รับ พบว่าสมาชิกไม่ทราบว่าคุณผู้ฟังที่แท้จริงเป็นใคร แต่คาดว่าเป็นบุคคล 2 กลุ่มคือ ช่วงเวลา 19.35-20.00 น. เป็นชาวบ้านทั่วไป และเวลา 13.05-13.30 น. เป็นกลุ่มแม่บ้าน

- เวลาที่ออกอากาศ สมาชิกกล่าวว่าเป็นช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม เพราะเป็นช่วงเวลาที่ต้องละหมาด (เป็นวิทยุในชุมชนมุสลิม)

- ความยาวของรายการ คิดว่าเหมาะสมดีแล้ว

- รูปแบบรายการ ส่วนใหญ่รายการที่จัดมาเป็นรายการสดใช้รูปแบบพูดคุยและสัมภาษณ์ แต่ปัญหาที่ประสบคือ บางครั้งผู้จัดหาวิทยากรมาร่วมรายการไม่ได้ หรือมีการเชิญชวนให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาแสดงความคิดเห็น แต่เท่าที่ผ่านมายังไม่มีผู้ฟังติดต่อเข้ามา

ในขั้นตอนที่ 5 หลังจากได้แนวทางการแก้ไขปัญหามาบางประการจากขั้นตอนที่ 4 แล้ว ขั้นตอนที่ 5 ก็เป็นการนำข้อเสนอแนะนั้นมาทดลองปฏิบัติ เช่นข้อเสนอแนะเหล่านี้

- ทางกลุ่มควรจัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการจัดรายการ

- ควรจัดหาวิทยุเทปกระเป๋าหิ้วขนาดเล็กที่สามารถบันทึกเสียงหรือทำรายการสัมภาษณ์นอกสถานที่ได้ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวต้องเชิญวิทยากรมาที่สถานี

- ควรหาคนจัดรายการเพิ่มเพื่อหมุนเวียนแบ่งเบาภาระของคนทำงาน

ผลจากการฝึกอบรมแบบลงมือปฏิบัติงานจริงพร้อมทั้งมีกระบวนการทบทวนอย่างครบเครื่องดังนี้มีประโยชน์หลายประการ เช่น ข้อสรุปของสมาชิกกลุ่มวิทยุชุมชนจ.ปัตตานี สรุปว่า

(i) ช่วยให้ผู้จัดรายการเกิดความมั่นใจในการจัดรายการมากขึ้น

(ii) เกิดการพัฒนาคุณภาพรายการ

(iii) ให้รูปแบบและวิธีการจัดรายการแบบใหม่ๆ

(iv) ได้ทบทวนคุณภาพรายการและทราบปัญหาการจัดรายการจากกลุ่ม

(v) ได้ขยายกลุ่มโดยเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นๆได้มาร่วมกิจกรรมการฝึกอบรม สมัคร

เป็นสมาชิกและร่วมจัดรายการวิทยุ

4. การจัดเวทีเสวนารูปแบบต่างๆ

การจัดเวทีเสวนาหรือเวทีสัมมนาที่มีลักษณะเหมือนการฝึกอบรมเพื่อการเรียนรู้แบบการจัดเวทีวิทยุชุมชนสัญจร กล่าวคือสามารถทำได้เพื่อตอบวัตถุประสงค์เป้าหมายหลายๆอย่าง ตั้งแต่การสรุปบทเรียน การเผยแพร่แนวคิดใหม่ การประกาศเปิดตัว การระดมพลังเพื่อการขับเคลื่อน ฯลฯ ซึ่งเป้าหมายที่แตกต่างกันนั้นก็จะส่งผลไปถึงการคัดเลือกผู้เข้าร่วมเสวนาทั้งในเชิงปริมาณ/จำนวน

คน และทั้งในแง่คุณภาพของคน และท้ายที่สุด เป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ก็จะมาเป็นตัวกำหนดเนื้อหา และรูปแบบของการจัดเวทีเสวนา

แต่ไม่ว่าจะมีความแตกต่างหลากหลายอย่างไรก็ตาม การจัดการอบรมในรูปแบบของเวทีเสวนาก็จะมีลักษณะร่วมกันเป็นพื้นฐาน คือ เป็นการสื่อสารระดับกลุ่มแบบเห็นหน้าเห็นตากัน ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการถ่ายทอดหรือ/ระดมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นใดประเด็นหนึ่งที่มีการเตรียมเอาไว้ก่อน ทั้งนี้โดยทีมผู้จัดต้องทำการบ้านมาก่อนทั้งในเรื่องประเด็น/ผู้เข้าร่วม/วิทยากร(ถ้ามี)/สถานที่/กระบวนการ

ตัวอย่างเช่นการจัดเวทีเสวนา/ สัมมนาของวิฑูชมชน/ จุดปฏิบัติการเรียนรู้ของ จ.มหาสารคาม ซึ่งในช่วงปีพ.ศ.2545 มีจำนวน 39 สถานี การเสวนา/สัมมนาครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อแสวงหาทิศทางและแนวทางของวิฑูชมชนภาคอีสานร่วมกัน คณะผู้จัดประกอบด้วย สมาพันธ์วิฑูชมชนคนอีสานและคณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสารคาม มีผู้เข้าร่วม ประมาณ 250 คน

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว ได้แตกตัวออกมาเป็นเนื้อหา 3 ส่วนโดยใช้เกณฑ์เรื่องช่วงเวลาเป็นตัวกำหนดคือ

- (i) การสรุปบทเรียนของวิฑูชมชนในภาคอีสาน (ภาคอดีต)
- (ii) สถานการณ์วิฑูชมชนในปัจจุบัน (ภาคปัจจุบัน)
- (iii) จังหวะก้าวและทิศทางวิฑูชมชน (ภาคอนาคต)

ในขณะที่เวทีเสวนาของวิฑูชมชนจ.ปัตตานีนั้นได้นำไปออกแบบอย่างสร้างสรรค์ คือผนวกเป็น "การจัดเวทีเสวนาและการเดินรณรงค์ชูธงสื่อ" โดยมีที่มาว่า หลังจากกลุ่มวิฑูชมชนได้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้ว พบว่า กลุ่มตนเองพอจะเป็นที่รู้จักในสังคมและรู้สึกภาคภูมิใจ จึงคิดว่าน่าจะมีการประกาศตัวตนให้คนในจังหวัดได้รู้จักอย่างกว้างขวาง จึงได้จัดเสวนาเพื่อเป้าหมายดังกล่าว

สำหรับรูปแบบกิจกรรมนั้นได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ

(1) ช่วงเช้าตรู่เป็นการเดินขบวนรณรงค์ชูธงสื่อ เป็นกิจกรรมประกาศตัวตนของวิฑูชมชน ผู้ร่วมขบวนมี 250 คน เป็นสมาชิกและเครือข่ายของวิฑูชมชน

(2) ช่วงสายเป็นการจัดเวทีเสวนา ซึ่งเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาให้เกียรติร่วมเสวนา โดยใช้ชื่อเวทีว่า "สิทธิและการมีส่วนร่วมในการใช้คลื่นของวิฑูภาคประชาชน"

เนื้อหาของการเสวนาบนเวทีมี 3 ประเด็นคือ สถานการณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวกับการปฏิรูปสื่อ บทบาทของสื่อชุมชนต่อสังคม และการเตรียมพร้อมของภาคประชาชนเพื่อมาใช้สิทธิตามกฎหมาย

รูปแบบของการเสวนา จะเป็นการพูดคุยอภิปรายของวิทยากรบนเวที และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็น

นอกเหนือจากตัวอย่างรูปแบบการฝึกอบรมที่ประมวลมาแล้วนั้น ดังที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า การฝึกอบรมนั้นยังเป็นเรื่องที่สามารถจะสร้างสรรค์ต่อไปได้อีก และยังมีรูปแบบการฝึกอบรมอย่างอื่นที่น่าสนใจ เช่น รูปแบบการไปดูงานวิทยุชุมชนในที่อื่นๆ ซึ่งเป็นรูปแบบที่จะช่วยขยายฐานความรู้ เปิดโลกทัศน์ เกิดการเรียนรู้เปรียบเทียบระหว่างงานของคนอื่นกับตัวเราเองอย่างไรก็ตาม รูปแบบการฝึกอบรมแบบดูงานก็จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรสูงมาก จึงต้องมีการออกแบบวางแผนอย่างรอบคอบให้คุ้มค่า เป็นต้น

5. ตัวอย่างของจริง

ถึงแม้เราจะทำการจัดประเภทแยกแยะการฝึกอบรมออกเป็นรูปแบบต่างๆ กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ เนื้อหาแบบต่างๆ ฯลฯ ตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่ผลจากการวิจัยกรณีศึกษาทั้ง 4 กรณีก็พบว่า ในการลงมือทำงานจริงนั้น มักจะมีการผสมผสานรูปแบบ/เนื้อหา/เป้าหมายของการฝึกอบรมเข้าด้วยกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(5.1) การอบรมการจัดรายการวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน

หลังจากก่อตั้งคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนและได้แสวงหาเงินทุนได้แล้ว คณะกรรมการฯ ได้ดำเนินการจัดอบรมผู้ดำเนินรายการวิทยุชุมชนเป็นเวลา 2 วัน

เป้าหมาย เพื่อขยายเครือข่ายสมาชิกและสรรหาผู้ดำเนินรายการให้กับรายการ

ผู้เข้าร่วม เป็นผู้สนใจที่มาจากตัวแทนชุมชนของ 10 อำเภอ (จ.น่าน มีเครือข่ายคนทำงานภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง จึงสามารถสรรหาผู้สนใจได้)

วัตถุประสงค์เฉพาะ เพื่อให้ความรู้ด้านการจัดรายการและฝึกปฏิบัติ รวมทั้งคัดเลือกตัวแทน (ที่มีแววดี) มาร่วมทำรายการวิทยุ

เนื้อหาการอบรม

วันที่ 1 : เสวนาโดยมีวิทยากรเรื่อง "แนวคิดการจัดรายการวิทยุภาคประชาชน"

: เจ้าหน้าที่สวท. บรรยายเรื่อง "หลักการทั่วไปของการจัดรายการวิทยุ"

วันที่ 2 : แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อลงมือฝึกปฏิบัติการจัดรายการจริงๆ ให้ครบทุกขั้นตอน

(5.2) การประชุมเชิงปฏิบัติการการผลิตรายการวิทยุชุมชน จ.มหาสารคาม

หลังจากที่กลุ่มปฏิบัติการวิทยุชุมชนได้ทดลองจัดรายการไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง คณะวิทยุวิทยุชุมชน จ.มหาสารคาม ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมฐานความ

เข้าใจและขยายทักษะการจัดรายการให้แก่สมาชิกกลุ่มวิทยุชุมชน

ผู้เข้าร่วม เป็นตัวแทนกลุ่มวิทยุชุมชนอุ้มชูสารคามจำนวน 10 คน และนิสิตสาขา
การสื่อสารมวลชน 5 คน

ระยะเวลา 2 วัน

เนื้อหาการอบรม

- วันที่ 1 : วิทยากรบรรยายเรื่อง "หลักการและแนวคิดพื้นฐานของวิทยุชุมชน
: วิทยากรที่เป็นนักวิจัยและเป็นนักจัดรายการวิทยุชุมชนจาก จ.นครราชสีมาและจ.บุรีรัมย์ เล่าประสบการณ์ของตนเอง
: วิทยากรบรรยายเรื่อง "วิธีการผลิตรายการแบบต่างๆของวิทยุชุมชน"
- วันที่ 2 : แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มย่อยๆ ให้ทดลองเลือกผลิตรายการ
รูปแบบใหม่ๆ ที่ฟังมาจากการบรรยายอย่างครบถ้วนตอน
: การนำเสนอและอธิบายผลการทดลองการผลิตรายการร่วมกันในกลุ่มใหญ่

6. บทเรียนของการฝึกอบรมที่สำเร็จ/ล้มเหลว

ผลจากการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมาให้บทเรียนบางประการเกี่ยวกับการฝึกอบรมด้านวิทยุชุมชนดังนี้

- ต้องระมัดระวังวิธีให้เนื้อหาที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งมักจะเป็นข้อคิดเห็นอันดับแรกๆ เมื่อมีการประเมินผลผู้รับการอบรม ทั้งนี้เนื่องจากวิทยากรที่เชิญมากเป็นนักวิชาการหรือนักวิชาชีพสื่อมวลชน ดังนั้นจึงต้องมีการแปลง "ภาษาวิชาชีพ" ให้เป็น "ภาษาที่ชาวบ้านฟังเข้าใจได้"

- รูปแบบการสื่อสารแบบสองทางจะให้ผลดีมากกว่าการสื่อสารแบบทางเดียว ดังนั้นการฝึกอบรมจึงไม่ควรมีแต่ช่วงที่วิทยากรมาพูดแล้วผู้รับการอบรมนั่งฟังตลอดทั้งรายการ แน่แน่นอนว่าการรับฟังความรู้จากวิทยากรเป็นรูปแบบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ควรจัดรูปแบบการอบรมให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การซักถามข้อข้องใจ การระดมสมอง ฯลฯ ผสมผสานด้วย

- จัดอบรมต้องประกอบด้วยกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการอบรมด้วยเนื้อหาแบบใดก็ตาม ควรจะมีการมอบหมายให้ผู้เข้าอบรมไปทดลองทำกิจกรรมจริงๆ หลังจบแล้ว เช่น ไปทดลองจัดวิทยุจริง ๆ ไปลองประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชน ไปขยายเครือข่าย ฯลฯ แล้วนำผลการทำกิจกรรมมาทบทวนอีกครั้ง

- การจัดอบรมจะได้ผลดีอย่างมาก หากชุมชน/ผู้เข้าอบรมมีความต้องการการอบรมอย่างแท้จริง เช่น มีการเรียกร้องให้อบรม และหากมีการ "ตัดเย็บ" หลักสูตรการอบรมให้เข้ากับลักษณะของชุมชนก็จะยิ่งได้ผลดียิ่งขึ้น
- บรรยากาศในการอบรม ก็เป็นส่วนประกอบให้การอบรมได้ผลดีหรือล้มเหลว การลงไปจัดเวทีสัญจรในหมู่บ้าน จะทำให้ได้บรรยากาศที่เป็นกันเอง เกื้อหนุนให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างเป็นกันเอง
- มีข้อควรคำนึงว่า การจัดฝึกอบรมนั้น จะทำเพียงครั้งเดียวแล้วก็เลิกกันนั้น มักจะไม่ได้ผล จึงควรมีการวางแผนการฝึกอบรมเอาไว้เป็น "ชุด" หรือมีการทบทวนทบทวนซ้ำๆ เพื่อย้อนกลับมาทบทวนความหลังเป็นระยะๆ โดยใช้สูตร action/reflection (คิด-ทำ-คิด-ทำ...) สลับกันไป

เอกสารอ้างอิง

1. ชาคริต สุดสายเนตร (2547)
"การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคม จ.มหาสารคาม" รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
2. ชาลิสสา มากแผ่นทอง (2547)
"การวิจัยเพื่อสรุปบทเรียน: กระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชน จ.ปัตตานี" รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
3. วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, เสกสรร พรหมพิทักษ์ และนิภากร กำจรเมฆกุล (2545)
"แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน อ.นครราชสีมา และจ.บุรีรัมย์" รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
4. วีระวรรณ ยังกิจการ (2547)
"การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบ เนื้อหา และวิธีดำเนินงานรายการวิทยุเพื่อชุมชน ของจ.น่าน" รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
5. Reyes Mttta F. (1981)
"A Model for Democratic Communication"
Development Dialogue, 2.

บทคัดย่อ

การฝึกอบรมถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือเป็นวิสาหกิจที่ทำงานด้วยอาสาสมัครจำนวนมากที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะทั้งเรื่องการกระจายเสียง (ผลิตรายการ) และการบริหารจัดการ แนวคิดสำคัญของการฝึกอบรมวิสาหกิจชุมชนจะเริ่มจากการระบุกลุ่มเป้าหมายที่จะฝึกอบรมใครเพื่อไปปฏิบัติหน้าที่อะไร ส่วนเนื้อหานั้นจะมี 3 หมวดหมู่ใหญ่ๆคือ ความรู้ทั่วไป ความรู้เทคนิคการจัดรายการและความรู้เรื่องการบริหารจัดการ ส่วนวิธีการฝึกอบรมนั้นมีได้หลากหลาย เช่น ฝึกอบรม จัดเวทีสัญจร เวทีเสวนา การเรียนรู้ระหว่างลงมือทำจริง ซึ่งสามารถจะผสมผสานหลายๆวิธีการในการอบรมแต่ละครั้ง